

EL PORTUGUÈS JOÃO DA SILVA ABANS I DESPRÉS DE LA SEVA ARRIBADA A CATALUNYA

Jordi Indiano. Historiador

1. Introducció

El treball que presento en aquest Segon Simposi pretén, d'una banda, resseguir les trajectòries vitals de dos personatges, cronològicament situats en el darrer terç del segle XV i amb el mateix nom i cognom, Joan de Silva: un, originari de Portugal; l'altre, súbdit de la Corona de Castella. De l'altra, a partir de la comparació biogràfica d'ambdós personatges, veure com hi ha aspectes de la vida del Joan de Silva castellà que realment són atribuïbles, segons el meu parer, al Joan de Silva portuguès.

L'origen del llinatge Silva

Una ullada al diccionari¹ ens proporciona informació sobre d'on provenien i qui eren els Silva. Així, sabem que fou el cognom d'una "família noble espanyola, l'origen de la qual cal buscar-lo al segle X amb Pelai Fruela, senyor de Silva, que es casà amb una filla de Vermut II. D'aquesta branca se'n derivaren catorze cases nobiliàries, repartides per tota la Península. Durant els regnats de Carles V i Felip II, la poderosa branca dels Silva de Toledo, originà freqüents pertorbacions en aquesta ciutat. Entre els seus membres destacaren:

- Alfons, comte [2n] de Cifuentes, ambaixador de Ferran el Catòlic en diferents corts europees.
- Diego, comte [1r] de Portalegre. El 1497, donà suport a Inés de Peraza enfront de les pretensions d'Alfons de Lugo per ocupar les Canàries."

D'una altra font, tenim que els Silva foren “un llinatge portuguès que, a finals del segle XIV, emigrà a Castella com a conseqüència del suport que donaren a Joan I en la seva lluita pel tron de Portugal. Les circumstàncies polítiques del segle XV determinaren la consolidació d'aquesta família a Castella, formant part de la noblesa titulada i participant en la vida política”. Des de la seva arribada a Castella, el llinatge dels Silva estigué vinculat a la ciutat de Toledo, de la qual dominà el govern municipal². I, encara, podem trobar més informació: “El llinatge dels Silva era d'origen got, localitzat a Galícia des d'on es traslladà a Portugal i més tard a Castella, sent les seves possessions el comtat de Portalegre, el comtat de Cifuentes i el marquesat de Mondéjar”³.

Així, podem veure la vinculació d'aquesta nissaga amb Portugal i Castella. La seva relació amb Catalunya la veurem tot seguit.

2. João da Silva, quart senyor de Vagos (Portugal)

Portuguès de naixement, fou fill d'una família noble lligada a la casa de Coïmbra, a la qual pertanyia Pere el Conestable, que seria rei dels catalans entre 1464 i 1466.

Abans de la seva arribada a Catalunya, en Silva participà en la famosa batalla d'Alfarrobeira (1449), d'on la casa de Coïmbra sortí com a perdedora, enfront d'Alfons V i la casa de Bragança. Això significà l'exili per a tots els seguidors de l'infant Pere de Coïmbra, pare del Conestable. Castella fou el destí elegit pel futur rei dels catalans, i molt probablement també, pels Silva i per molts altres personatges que, pocs anys després, veuríem a Catalunya lluitant al costat del Conestable i en contra de Joan II, pare del futur rei Ferran el Catòlic.

No seria, però, la primera vegada que en Silva i el Conestable trepitessin terres castellanes. En Martínez Ferrando ens diu que el futur rei dels catalans, el 1445, anà a Castella amb 2.000 genets i 4.000 peons per ajudar el rei Joan II en contra dels infants

---

¹ *Nueva Enciclopedia Larousse*. Barcelona, 1987-1992. Vol. 9, p.9160.

² Miren Begoña Riesco de Iturri. “La destacada participación de un noble castellano en la política andaluza, durante el reinado de los Reyes Católicos: don Juan de Silva, asistente de Sevilla (1482-1512)”, *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía*. Córdoba, 1994, p.159.

d'Aragó. L'acompanyaren entre d'altres, Ferran de Meneses i Joan de Meneses⁴, és a dir els germans Silva (Meneses era el cognom de la mare).

El 22 d'abril de 1451, el rei Alfons V de Portugal atorgà una carta de perdó en la qual es permetia a en Silva retornar a Portugal. Per aquesta raó, ja des de l'any 1452 i fins el 1458, veiem el nostre personatge pel nord d'Àfrica, en concret a Ceuta, participant en expedicions reials. Segurament, pels serveis prestats, el 21 de març de 1459, fou nomenat cambrer major del príncep Joan, futur rei Joan II⁵.

Pel que fa a aquest període, el mateix autor ens diu que “va combatre heroicament a Alcàsser-Seguer, Arzila i Tànger contra els moros i acompanyà Alfons V en les seves lluites contra Castella”⁶. En aquestes campanyes també hi prengué part el Conestable. Queda demostrat, doncs, que en Silva i el Conestable es coneixien, com a mínim, des de l'any 1445.

De l'estada d'en Silva a Catalunya, en època de la guerra civil de 1462-1472, hem de destacar tres fets:

- formà part del cercle més íntim de col·laboradors del Conestable fins al punt que el rei mateix, en diverses ocasions, hagué de defensar-lo davant els consellers de la Generalitat;
- la zona on actuà, principalment, fou l'Empordà. Cal recordar que fou capità de la vila i comtat de Castelló d'Empúries i capità de la província de l'Empordà i del bisbat de Girona;
- la tasca més important que realitzà, entre 1464 i 1466, fou la d'ambaixador a la cort d'Anglaterra per concertar el matrimoni entre el rei Pere i Margarida de York, germana del rei d'Anglaterra, Eduard IV. En aquesta missió anà acompanyat del jurista Joan Andreu i del cavaller Bartomeu Garí. La prematura mort del Conestable, el juny de 1466, va fer que l'objectiu de l'ambaixada deixés de tenir sentit.

---

³ María Teresa Fernández Madrid. *El mecenazgo de los Mendoza en Guadalajara*. Guadalajara, 1991, p.35.

⁴ J.E.Martínez Ferrando. *Tragedia del insigne Condestable Don Pedro de Portugal*. Madrid, 1942, p.70. Vegeu també: Martínez Ferrando. *Pere de Portugal, rei dels catalans*. Barcelona, 1936, p.19.

⁵ Humberto Baquero Moreno. *A batalha de Alfarrobeira. Antecedentes e significado histórico*. Lourenço Marques, 1973, p.1072-1073.

⁶ J.E. Martínez Ferrando. “Caballeros portugueses en el alzamiento de la Generalidad catalana contra Juan II”. *Hispania*, XII, (1952), p. 87.

Amb posterioritat a l'empresa catalana, el nostre personatge desapareix, s'esfuma. Per en Baquero Moreno sabem que, l'any 1468, participà a les Corts de Santàrem. Durant l'etapa de la guerra entre Portugal i Castella, ocupà les funcions de fronterer major d'Ouguela, vila propera a Campo Maior. També en aquell temps, desenvolupava les tasques de cambrer major del príncep Joan II. La matinada del 6 de maig de 1475, segons sembla, una expedició de cavallers castellans encapçalada per Juan Fernández Galindo, tercer mestre de l'orde d'Alcàntara i alcalde de la vila extremeña d'Albuquerque, es dirigí cap a Ouguela amb la intenció de retornar la vila a la sobirania de la Corona castellana. Per tal d'evitar morts innecessàries, el portuguès, en un gest que l'honrà, proposà al castellà un duel entre ambdós: "morirà molta gent vostra i meva, i jo tinc dins la muralla poble simple, que res té que veure amb les querelles entre el meu rei i la vostra senyora na Isabel. Per aixó us desafio. Per tal d'evitar-nos que mori gent en va, us proposo un combat singular entre nosaltres que dictarà la sort d'Ouguela. Combatrem els dos d'igual a igual, fins que un dels dos mori... Aquest combat ocorregué en silenci... El castellà introduí l'espasa en l'axil·la dreta del portuguès... João da Silva, llavors, recupera forces i tira potent estocada a Galindo, el qual és ferit, greument, al baix ventre... Ambdós estan ferits de mort... La host invasora retorna a Albuquerque, ara en comitiva fúnebre, transportant el cadàver del tercer mestre d'Alcàntara. A Ouguela, vint-i-vuit dies després, mor el noble alcalde João da Silva a conseqüència de les greus ferides rebudes de l'espasa del seu valent adversari"⁷.

Estigué casat amb Blanca Coutinho, donzella de la casa de la reina Isabel. Fou enterrat a la capella de Sant Marc, Tentugal, a prop de Coïmbra⁸. Tingué un fill anomenat Ayres Gomes da Silva, que fou cinquè senyor de Vagos i participà en l'expedició portuguesa que l'any 1500 descobrí el Brasil⁹.

3. Joan de Silva, tercer comte de Cifuentes (Castella)

Aquest personatge, que visqué entre els anys 1452 i 1512, era d'origen castellà. En podem destacar que fou un estret col·laborador de Ferran el Catòlic, que l'any 1473

---

⁷ Humberto Baquero Moreno. Ídem, p.1074-1075. Vegeu també http://www.ebl-ouguela.rcts.pt/galindo/um_conto_esp.htm

⁸ Martínez Ferrando. "Caballeros portugueses...", p.98.

⁹ Vegeu <http://geneweb.inria.fr/roglo?lang=es;i=300817>

es casà amb Catalina Álvarez de Toledo, de la Casa d'Alba, i que fou assistent reial a Sevilla entre els anys 1482 i 1512. Finalment, anà com a ambaixador del Rei Catòlic a França per concertar el matrimoni entre el rei aragonés i Germana de Foix, filla de Maria d'Orleans -germana del rei de França, Lluís XII- i de Joan de Foix -vescomte de Narbona, que a la vegada era fill d'Elionor d'Aragó, germanastra del Rei Catòlic-. D'aquesta manera, en Ferran es casà amb una neboda seva que era, a la vegada, neboda del rei de França.

A simple vista, i després d'aquesta breu descripció biogràfica, veiem certes similituds entre tots dos personatges. Per exemple: ambdós foren estrets col·laboradors dels reis als quals serviren i tots dos formaren part d'ambaixades l'objectiu de les quals era concertar matrimonis reials al més alt nivell.

Una altra similitud fou la seva relació de parentiu. Segons el que es pot observar del quadre genealògic adjunt, puc afirmar que ambdós personatges eren cosins germans. A més a més, també estaven emparentats per la via del cognom Meneses:

- la mare del Silva portuguès es deia Brites de Meneses;
- la mare del primer comte de Cifuentes es deia Guiomar de Meneses;
- la mare del primer comte de Portalegre –tercera de les branques dels Silva, vinculada a les illes Canàries durant el darrer terç del segle XV- es deia Isabel de Meneses

I un darrer aspecte: el rebesavi del Silva castellà gaudí del mateix càrrec que el germà del Silva portuguès -el primer fou el segon senyor d'Unhão i el segon, en fou el quart-.

Arribats a aquest punt, podríem preguntar-nos si no serien el mateix personatge. A hores d'ara, se'm fa difícil respondre afirmativament a aquesta pregunta, però sí que crec que hi ha aspectes de la biografia del Silva castellà que s'han d'atribuir al Silva portuguès. Tot seguit em detindré, una mica més, a comentar certs aspectes contradictoris de la biografia del Silva castellà.

Assistent reial a Sevilla (1482-1512)

A partir de 1482, any en què fou nomenat assistent reial a Sevilla, intervingué de forma activa en les nombroses empreses marítimes que tenien com a destí les Índies Occidentals i participà en l'incipient estructura jurídica i econòmica que s'estava creant per tal de controlar el comerç entre ambdós continents. Sobre això, Cuenca i del Olmo ens diuen: “és fàcilment comprensible que, sent la màxima autoritat com a representant dels monarques a la ciutat de Sevilla, fos també el directe responsable de dirigir el fort impuls mercantil i expedicionari sorgit a la ciutat del Guadalquivir”¹⁰. Aquests autors afegeixen que en Joan de Silva col·laborà estretament amb en Colom en la preparació dels seus viatges a ultramar¹¹.

Quin és l'origen històric del càrrec d'assistent-assessor? Fou un càrrec creat al segle XIV com a part integrant de la cúria dels governadors generals de la Corona d'Aragó, juntament amb l'alguatzir, l'escrivà i el porter¹². També, en Santiago Montoto, al seu llibre *Sevilla en el Imperio*, afirma, pel que fa als càrrecs ocupats pels nobles sevillans en aquesta ciutat, el següent: “el major nombre de càrrecs els hi corresponia de fet i de dret, encara que alguns, com els d'assistent i alguatzir major, no els podien ostentar veïns de la ciutat”¹³.

Si partim de la base que el càrrec d'assistent-assessor era propi de la Corona d'Aragó, tal com ens diu en Lalinde Abadía¹⁴, no pot ser que l'assistent reial a Sevilla fos ni d'aquesta ciutat ni de la Corona de Castella. Per tant, és del tot impossible que el Silva castellà pogués revestir aquest càrrec. Necessàriament, l'havia d'haver exercit el Silva portuguès, en tant que súbdit de la corona catalanoaragonesa! Això explicaria o donaria sentit a diverses qüestions importants:

---

¹⁰ Emilio Cuenca; Margarita del Olmo. “Don Juan de Silva, conde de Cifuentes, y la contratación para las expediciones a Indias”. *Guadalajara en las claves del descubrimiento. La colonización y la evangelización del Nuevo Mundo*. Guadalajara, 1989. p.24.

¹¹ Ídem, p.24.

¹² *Gran Larousse Català*. Barcelona, 1990, vol. I., p.403.

¹³ Santiago Montoto. *Sevilla en el Imperio*. Sevilla, 1997, p.230.

¹⁴ En Jesús Lalinde Abadía a “El régimen virreino-senatorial en Indias”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXVII, 1967, p.63, ens diu que el càrrec d'assessor “està estès a la Corona d'Aragó, que és, com s'ha dit, el territori o territoris on la institució virregnal fou una autèntica realitat”. Si l'assessor era assessor del virrei o del lloctinent general i el virrei era un càrrec exclusiu dels estats de la Corona d'Aragó, com el mateix Lalinde ens diu, tenim que el càrrec d'assessor també havia de ser exclusiu d'aquests territoris.

- el Joan de Silva portuguès, o un parent seu, concertà el segon matrimoni del Rei Catòlic, en tant que persona de la màxima confiança del monarca i súbdit de la Corona catalanoaragonesa. Mai el rei Ferran hauria posat en mans d'un noble castellà el futur dels regnes mediterranis;
- si Cuenca i Del Olmo afirmen que en Joan de Silva i el Descobridor col·laboraren estretament en els preparatius del viatge de descoberta és perquè, molt probablement, ja es coneixerien a l'haver coincidit a Catalunya en l'època de la guerra civil i, probablement també, després a Portugal;

Ambaixada a França (1505-1506)

Entre agost i setembre de 1505, en Silva marxà com ambaixador a la cort de França, situada a la ciutat de Blois, acompanyat de fra Joan d'Enguera, inquisidor apostòlic al principat de Catalunya i futur bisbe de Vic, i misser Tomàs Malferit, president del Consell d'Aragó, per tal d'arribar a un acord definitiu sobre l'esmentat matrimoni. Aquests tornaren amb la jove dama i es trobaren amb el Catòlic, el 14 de març de 1506, a la localitat de Dueñas, a Valladolid¹⁵. Pocs dies després, el 22 del mateix mes, en Ferran i Germana de Foix es casaven. Entre els testimonis hi havia els esmentats Joan d'Enguera i en Silva.

La presència d'en Joan de Silva en una operació anticastellana hauria de ser suficient per provar el seu *portuguesisme* i, en la seva qualitat de representant del rei, de la seva més que probable vinculació amb la casa reial.

Les gestions fetes per en Silva en el casament del rei Ferran amb Germana de Foix, li reportaren una sèrie de conseqüències negatives. Sobre això, en José Manuel Calderón ens diu: “la generositat envers els seus seguidors contrasta amb la duresa i l'afany de revenja que Felip [el Bell] practicà amb algun dels principals col·laboradors de Ferran d'Aragó. Joan de Ribera, capità general de Navarra, que tant s'havia distingit durant l'any 1505 en la seva oposició als plans del duc de Nájera, fou destituït de tots els seus càrrecs i dignitats juntament amb els seus fills. La mateixa sort tingué Joan de Silva, comte de Cifuentes, a qui no es perdonà la seva condició d'ambaixador de Ferran

---

¹⁵ José María Doussinague. *Fernando el Católico y Germana de Foix. Un matrimonio por razón de estado*. Madrid, 1944, p. 161 i següents.

i el seu actiu paper en les negociacions amb Lluís XII de França, que acabaren amb el matrimoni de Germana de Foix. Fou desposseït d'alguna tinença important, però sobretot, hagué de veure, impotent, l'engrandiment del bàndol dels Ayala, els seus pitjors enemics a Toledo i altres ciutats”¹⁶.

Estret col·laborador

El fet que en Joan de Silva estigués vinculat d'alguna manera a la casa reial, també explicaria per què en nombrosos escrits se'l presenta com a integrant del cercle més íntim del rei Ferran. Tant és així, que fou dels pocs nobles, juntament amb el duc d'Alba, que acompanyaren el rei Ferran a la trobada amb el seu gendre Felip el Bell, el juny de 1506. En García Mercadal sobre aquest episodi ens diu: “només l'acompanyaven [referint-se al Rei Catòlic] el duc d'Alba i en Joan de Silva... Enfront del considerable aparell militar de l'arxiduc, en Ferran apareix amb un grup de 200 nobles i cavallers, **aragonesos en la seva majoria i italians**”¹⁷.

Lluís Querol i Roso afegeix una dada interessant: “per primera vegada en la seva vida feia Ferran figura de vençut; refusat pel seu gendre... **abandonat per tota la noblesa castellana, excepte el duc d'Alba i el marquès de Dènia**”¹⁸. Aquest autor tampoc no esmenta mai en Silva com a noble castellà.

Matrimoni amb Catalina Álvarez de Toledo

Aquesta dona pertanyia a la casa dels ducs d'Alba, emparentada amb el rei Ferran. Per tant, en Joan de Silva i el rei Ferran eren parents. Per això, es pogué casar en nom del rei amb Germana de Foix!

A més a més, si recordem que en Jaume Colom –fill gran d'en Colom a qui les cròniques anomenen Diego- estigué casat amb una altra membre de la casa d'Alba,

---

¹⁶ José Manuel Calderón. *Felipe el Hermoso*. Madrid, 2001, p.156-157.

¹⁷ J. García Mercadal. *La segunda mujer del rey católico. Doña Germana de Foix, última reina de Aragón*. Barcelona, 1942, p.42.

¹⁸ Lluís Querol i Roso: *La última reina de Aragón, virreina de Valencia*. Valencia, 1931, p.37.

Maria Álvarez de Toledo, podem concloure que el Descobridor, el rei Ferran i el nostre personatge eren parents!

Així, quan dos autors com Cuenca i Del Olmo ens diuen que en Joan de Silva col·laborà molt estretament amb en Colom en la preparació dels viatges d'ultramar, ja tenim l'explicació:

- eren parents
- la seva amistat venia de l'època de la guerra civil catalana

4. Conclusió

No negaré pas l'existència del Silva castellà com a tal personatge. Però sí qüestiono certs aspectes de la seva biografia que, crec, són atribuïbles al Joan de Silva portuguès per les raons anteriorment esmentades.

També podem extreure una altra conclusió: si el Silva portuguès era súbdit de la Corona d'Aragó, si va conèixer el Descobridor en època de la guerra civil catalana i si l'ajudà a preparar els viatges del descobriment, podem afirmar que fou en territori catalanoaragonès on tingueren lloc els preparatius, tant humans com materials de la descoberta.

No és estrany doncs, llegir que “diners d'Aragó havien pagat l'empresa marítima del Descobriment¹⁹”!

---

¹⁹ J. García Mercadal: op. cit., p. 15.